

RAYMUND KOTTJE – BERND MOELLER
Ekumenska povijest Crkve 2

BIBLIOTHECA FLACIANA

SVEZAK VIII

Raymund Kottje – Bernd Moeller
Ekumenska povijest Crkve 2

RECENZENTI

dr. Davorin Peterlin
dr. Jure Zečević

UREDNIK

dr. Lidija Matošević

RAYMUND KOTTJE – BERND MOELLER

Ekumenska povijest Crkve 2 Srednji vijek i reformacija

PREVELA
dr. Marina Miladinov

Teološki fakultet
"Matija Vlačić Ilirik"
ZAGREB, svibanj 2008.

NASLOV IZVORNIKA

Ökumenische Kirchengeschichte, hrsg. von Raymund Kottje und Bernd Moeller. Bd. II: *Mittelalter und Reformation* (4., durchgesehene und verbesserte Auflage. Mainz: Matthias-Grünwald Verlag, 1988)

NAKLADNIK

Teološki fakultet "Matija Vlačić Ilirik",
Radićeva 34, Zagreb

ZA NAKLADNIKA

dr. Lidija Matošević

PRIJEVOD

Marina Miladinov

TEOLOŠKA REDAKCIJA

Lidija Matošević

TEOLOŠKO-JEZIČNA LEKTURA

Ruben Knežević

PRIJELOM I GRAFIČKA PRIPREMA

Teofil Dereta

GRAFIČKO OBLIKOVANJE OMOTA

Mario Aničić i Jele Dominis, _ured

TISAK I UVEZ

Grafički zavod Hrvatske,
Radnička cesta 210, Zagreb

© Matthias-Grünwald Verlag, Mainz, 1973

© za hrvatski prijevod Teološki fakultet "Matija Vlačić Ilirik",
Radićeva 34, Zagreb, 2008

Sva prava pridržana. Ni jedan dio ove knjige ne smije se bez odobrenja nakladnika reproducirati ili prenositi u bilo kojem obliku, ni na koji način, elektronički ili mehanički, uključujući fotokopiranje, snimanje ili pohranjivanje u bazu podataka.

Izdanje ove knjige pripomogli su novčanom potporom:

Ministarstvo kulture Republike Hrvatske

Gustav-Adolf-Werk e.V.

Institut G2W/Glaube in der 2. Welt

Goethe-Institut Inter Nationes

/The translation of this work was supported by a grant from the Goethe-Institut that is funded by the Ministry of Foreign Affairs./

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu

Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem xxxxxx

EKUMENSKA POVIJEST CRKVE II
SREDNJI VIJEK I REFORMACIJA

SADRŽAJ

PREDGOVOR HRVATSKOM IZDANJU (M. Miladinov)	11
PREDGOVORI UREDNIKA NJEMAČKOG IZDANJA (R. Kottje – B. Moeller)	12
V. DIO	
POVIJEST ZAPADNE CRKVE U RANOM SREDNJEM VIJEKU	
R. Kottje i H. Zimmermann	14
Uvod: Termin «srednji vijek» – početak srednjeg vijeka (R. Kottje)	15
1. poglavlje: Crkva na području vladavine Germana i Kelta do 600. godine (R. Kottje)	18
Istočni Germani	18
Zapadni Germani	22
Kelti	23
Anglosasi	25
Germani i kršćanska vjera	27
2. poglavlje: Zapadna crkva na putu prema novom izvanjskom i unutarnjem jedinstvu (R. Kottje)	28
Grgur Veliki	28
Zemaljske crkve	31
Misijsko djelovanje	34
Organizacija i uređenje Crkve	35
Počeci reforme za vladavine franačkih majordoma	38
3. poglavlje: Crkva u vrijeme Karolinga i Otonovaca (H. Zimmermann)	42
Crkva u karolinškom Carstvu	42
Podjela Carstva i njezine posljedice	49
Otonsko Carstvo i državna Crkva	54
Kršćansko okruženje Carstva	57
4. poglavlje: Nastojanja oko redovničke i kanoničke reforme u 10./11. stoljeću (R. Kottje)	62

Počeci i širenje redovničke reforme	62
Sličnosti i razlike u reformnom djelovanju	63
Težnje k reformi kanoničkog života	66
VI. DIO	
POVLJEST ZAPADNE CRKVE U RAZVIJENOM SREDNJEM VIJEKU	
L. Grane, R. Kottje i J. Lenzenweger	67
1. poglavlje: Gregorijanska reforma Crkve (1046.-1123.) (R. Kottje)	68
Od koncila u Sutriju (1046.) do Dekreta o izboru pape (1059.)	68
Crkvena reforma za vrijeme Grgura VII.	72
Reforma i problem investiture od smrti Grgura VII. do Prvog lateranskog koncila	80
Rimska kurija	84
Predodžba o Crkvi	84
Redovnička reforma i crkvena reforma	87
Mirovni pokret i početak Križarskih ratova	87
Nove redovničke i kanoničke zajednice	89
2. poglavlje: Učinci borbe za reformu, krize i novi počeci (R. Kottje)	96
Raskol 1130.-38.	96
Stare i nove snage	98
Sjeverna Italija	99
Arnold iz Brescije	99
Ustanak u Rimu – «Rimska republika»	100
3. poglavlje: Vrhunac papinske moći i previranja (J. Lenzenweger)	102
Car i papa u vrijeme prvih Štaufovaca	102
Inocent III.	108
Posljednji sukob sa štaufovskim carevima	114
Ideal i stvarnost	118
4. poglavlje: Preduvjeti i počeci nove crkvene znanosti (L. Grane)	128
Duhovna klima u 12. stoljeću	128
Temeljne strukture skolastike	131
Počeci skolastike	137

5. poglavlje: Rana skolastička znanost (L. Grane)	139
Anselmo Canterburyjski	139
Roscelin	143
Abelard	144
Bernard iz Clairvauxa	147
Razvoj škola	148
Hugo iz Svetog Viktora	148
Petar Lombardski	150
Kanonistika	151
6. poglavlje: Razvijena skolastika (L. Grane)	154
Prijelaz u razvijenu skolastiku	154
Bonaventura	156
Toma Akvinski	159
Toma i Bonaventura – temeljne strukture dominikanske i franjevačke skolastike	162
VII. DIO	
POVIJEST ZAPADNE CRKVE U KASNOM SREDNJEM VIJEKU	
G. A. Benrath i J. Lenzenweger	168
1. poglavlje: Papinstvo u francuskoj ovisnosti (J. Lenzenweger)	169
Bonifacije VIII.	169
Provizorij u Avignonu	173
Posljednja bitka između pape i cara u srednjem vijeku	176
Povratak papinstva u Rim	180
2. poglavlje: Veliki zapadni raskol i reformni koncili (J. Lenzenweger)	182
Nevažeći izbor?	182
Pokušaj svrgavanja u Pisi	184
Koncil u Konstanzu	186
Koncil u Baselu, Ferrari i Firenci	189
3. poglavlje: Renesansno papinstvo u drugoj polovini 15. stoljeća (J. Lenzenweger)	193

Obrana od Turaka	193
Utjecaj renesanse	195
4. poglavlje: Od razvijene do kasne skolastike (G. A. Benrath)	200
Duns Skot, Ockham i ockhamizam	200
Mistika	204
Gerson i početak sveučilišne teologije	208
Nikola Kuzanski	211
5. poglavlje: Crkvena oporba, pobožnost unutar crkvenih struktura i humanizam (G. A. Benrath)	214
Valdenzi, Wycliffe i lolardi	214
Hus i husiti	216
<i>Devotio moderna</i> i pučka pobožnost	219
Reformni teolozi	223
Humanizam	226
«Jesen srednjeg vijeka»	231
VIII. DIO	
POVIJEST REFORMACIJE, KATOLIČKE REFORME I PROTUREFORMACIJE	
R. Bäumer, A. Ganoczy i B. Moeller	233
1. poglavlje: Preduvjeti reformacije (R. Bäumer)	234
2. poglavlje: Počeci reformacije (R. Bäumer)	240
Mladi Luther	240
Od spora oko oprosta do Leipziške disputacije	247
Od Leipziške disputacije do carskog sabora u Wormsu	256
Razvoj reformacijskog pokreta 1521.-1525.	267
Papinska politika i reformacija 1522.-1534.	270
3. poglavlje: Veliki raskol unutar reformacijskog pokreta (B. Moeller)	276
Zwingli i reformacija u gradovima Švicarske i Gornje Njemačke	276
Radikalna reformacija: spiritualisti i anabaptisti	281
4. poglavlje: Razdoblje izgradnje i učvršćenja reformacije 1525.-1555. (B. Moeller)	289

Reformacijsko crkveno ustrojstvo i politika do Nürnberškog vjerskog primirja 1532.	289
Razdoblje Schmalkaldskog saveza	294
Lutherova teologija u zreom obliku	297
Od interima do Augsburškog vjerskog mira	302
Počeci protestantizma izvan Carstva	304
 5. poglavlje: Calvin (A. Ganoczy)	 308
Calvinov reformacijski obrat	308
Calvin u Ženevi	312
Osnove Calvinove teologije	320
Osnivanje Ženevske akademije i posljednje godine Calvinova života	324
 6. poglavlje: Počeci protestantizma u Zapadnoj Europi (A. Ganoczy i B. Moeller)	 327
Kalvinistička Ženeva za vrijeme Theodora Beze (A. Ganoczy)	327
Kalvinizam u Francuskoj (A. Ganoczy)	328
Kalvinizam u Nizozemskoj (A. Ganoczy)	333
Kalvinizam u Njemačkoj (A. Ganoczy)	337
Kalvinistička Škotska (A. Ganoczy)	339
Engleska revolucija (B. Moeller)	342
 7. poglavlje: Katolička reforma i protureformacija (B. Moeller)	 346
Preduvjeti i osnovne značajke katoličke reforme	346
Ignacije Loyolski i isusovački red	348
Tridentski koncil	350
Utjecaj katoličke reforme i protureformacije izvan Njemačke	355
 8. poglavlje: Crkvena povijest Njemačke od Augsburškog do Westfalskog mira (B. Moeller)	 359
Opći aspekti njemačke povijesti prije Tridesetogodišnjeg rata	359
Njemački protestantizam	360
Njemačko katoličanstvo	363
Križa konfesionalnog sustava i Tridesetogodišnji rat	365
 BIBLIOGRAFIJA	 369
 KAZALO OSOBA I MJESTA	 387

PREDGOVOR HRVATSKOM IZDANJU

Prikazati povijest kršćanske Crkve od ranoga srednjeg vijeka do završetka Tridesetogodišnjeg rata opsežan je pothvat, u kojemu valja mnogo toga reducirati, a da se ne zapadne u redukcionizam i mnogo toga tek ovlaš dotaknuti, a da rezultat ipak ne bude površan. Osmorica autora koji su surađivali na ovome svesku pod budnim uredničkim okom Raymunda Kottjea i Bernda Moellera omogućili su čitatelju da taj golemi vremenski raspon prebrodi bez zamora, kako bi svježega duha prišao ključnom povijesnom trenutku: rađanju novovjekovne Europe.

Ekumenska povijest Crkve trebala bi biti globalna i izbjegavati svaki geografski centrizam, svaku klasnu i etničku diskriminaciju. Takva bi povijest omogućila kršćanima da sagledaju i razumiju svoju vjeru u raznim njezinim fazama i kontekstima, a nekršćanima bi predočila raznolikost izražaja kršćanskog identiteta. Ali da ekumenizam nipošto nije stvar u kojoj krv ostaje hladna, a duhovi smireni, možemo također iščitati iz komentara koji predstavljaju posebnost ovoga sveska: glavnom se tekstu, od početaka reformacije nadalje, često pridružuju komentari suradnika iz druge konfesije u obliku bilježaka. Upravo se tim komentarima postiglo da knjiga doista preraste u dijalog, jer oni ne sadrže samo dodatne informacije, nego također živo podsjećaju na činjenicu da je svaka povijest stvar interpretacije, nečija povijest, ona povijest koja će, više ili manje hotimično, nastojati opravdati postupke jedne skupine, a drugu osuditi pred licem budućih generacija. To je bilo osobito očito u velikim ideološkim sukobima, u kojima se povijest takoreći razdvojila, raskolila i pretvorila u više povijesti, koje su krenule vlastitim, paralelnim putanjama. Autori knjige koja je pred nama dali su vrijedan doprinos ponovnom povezivanju tih zasebnih povijesti u koherentnu cjelinu.

Ovaj drugi svezak *Ekumenske povijesti Crkve* posvećujemo stogodišnjici Svjetske molitvene osmine.

Marina Miladinov

U Zagrebu, siječnja 2008.

PREDGOVORI UREDNIKA NJEMAČKOG IZDANJA

Predgovor urednika

Objavljivanje ovog drugog sveska *Ekumenske povijesti Crkve* odužilo se nažalost daleko više nego što smo izvorno planirali i najavili.

Glavni razlog za to bila su izuzetna osobna opterećenja kojima smo bili izloženi 1971./72. godine – katolički nakladnik doživio je 23. siječnja 1971. tešku prometnu nesreću, koja mu je onemogućila rad tijekom više od godinu dana, a evangelički nakladnik bio je zauzet novim zadacima na položaju rektora svoga sveučilišta. Na našu radost, sada je moguće najaviti objavljivanje trećeg sveska, a time i završetak rada, za prvu polovinu iduće godine; rukopis je gotovo potpun.

Svrha i orijentacija *Ekumenske povijesti Crkve* nisu se promijenili u odnosu na namjere koje smo iskazali u predgovoru prvom svesku. Ponovno valja istaknuti općenito dobru suradnju autora različitih konfesija. Autori su u ovom svesku na nekim mjestima iskoristili mogućnost koju smo predvidjeli od samog početka; naime, da iznesu stručne razlike u mišljenju u obliku osporavajućih opaski, koje smo unijeli u kurzivu. U popisu literature valja prije svega spomenuti naslove koje su i jedni i drugi autori naveli uz pojedine dijelove i poglavlja knjige.

Sedmom poglavlju u VIII. dijelu dobro su došle kritičke glose Petera Mannsa iz Mainza. Također zahvaljujemo gospođi Anni Brandl iz Regensburga za golemu tehničku pomoć i Ulrichu Pffingstenu iz Göttingena za sastavljanje kazala. Ali prije svega je za ovu knjigu ponovno uvelike zaslužan Hans Schneider.

Raymund Kottje
Bernd Moeller

Predgovor trećem izdanju

Nakon dovršetka drugog izdanja objavljeni su važni novi rezultati istraživanja o nekim temama iz ovoga sveska (zabrana investiture Grgura VII., regularni kanonici, kasnosrednjovjekovna teologija, anabaptisti). Novo izdanje, koje se pokazalo nužnim, dalo nam je željenu mogućnost da ih uključimo u našu knjigu i pridodamo popisu literature nove naslove.

Na osobit je način na naše djelo utjecala javna rasprava o pitanjima iz povijesti reformacije potaknuta posjetom pape Ivana Pavla II. Njemačkoj 1980. godine. Ta rasprava bacila je novo svjetlo i na tekstove naše knjige. Tako se evangelički koautor našao potaknutim izraziti svoje neslaganje u dodatnim opaskama. Činjenica da se to dogodilo ne bi trebala u osnovi iznenaditi čitatelja; prije bi ga

moglo iznenaditi to što se do sada činilo da se crkveni povjesničari iz tih dviju konfesija uvelike slažu u mišljenjima upravo u tom dijelu knjige. Vjerujemo da će znanstveno utemeljeni prikaz različitosti potaknuti raspravu o povijesnim pitanjima i time poslužiti jednom od središnjih ciljeva našega djela: istinskoj kršćanskoj ekumeni.

Našem kolegi gospodinu Rudolfu Schiefferu zahvaljujemo za kritički pregled poglavlja koje se bavi «gregorijanskom reformom Crkve». Za važan redakcijski doprinos zahvaljujemo magistri Ursuli Dittrich, a za rad na rukopisu gospođi Ute Lammel (obje iz Bonna).

Bonn - Göttingen, u kolovozu 1982.

Raymund Kottje
Bernd Moeller

Predgovor četvrtom izdanju

Radosnu nužnost novog izdanja ponovno smo iskoristili za kritičko preispitivanje. Bogata znanstvena produkcija proteklih godina potakla nas je ipak samo na temeljitu preradu bibliografije. Smatrali smo da možemo odustati od zahvaćanja u sadržaj. Samo na posljednjim stranicama knjige proširili smo napomene o progonima vještica u 16./17. stoljeću i njihovoj povijesnoj pozadini. To se dogodilo iz stručnih razloga, kako bismo popunili prazninu, a ne kako bismo izašli u susret ponekad pretjeranom zanimanju za vještice koje je prisutno posljednjih godina.

Bonn - Göttingen, u rujnu 1987.

Raymund Kottje
Bernd Moeller

V. DIO

POVIJEST ZAPADNE CRKVE U RANOM SREDNJEM VIJEKU

Raymund Kottje i Harald Zimmermann

Uvod: Termin „srednji vijek“ – početak srednjeg vijeka

Definiciju razdoblja europske povijesti nakon kraja rimske antike, koje je trajalo oko tisuću godina, kao «srednjega vijeka» (*media aetas, medium tempus* ili *medium aevum*) susrećemo prvi put mjestimično i neprecizno kod humanistâ 15. stoljeća. Oni su taj vremenski odsječak promatrali kao «sredinu» između antike, koju su veličali kao ideal, i vlastite sadašnjosti, u kojoj su nastojali ostvariti ponovno rođenje (renesansu) antike: antičke kulture, jezika, znanosti i umjetnosti. To «međurazdoblje» smatrali su manje vrijednim i obilježenim, između ostaloga, barbarstvom u jeziku i kulturi i «gotikom» (barbarskim) u umjetnosti. Prema tome, humanistički termin «srednje razdoblje» ili «srednji vijek» nije nastao kao rezultat povijesnih mjerila i interesa, nego estetsko-filoloških.

S gledišta reformacije, ali i pod utjecajem humanističkih nazora, ta je trojna podjela u 16. stoljeću primijenjena i na povijest Crkve. Prvi je put kao smjernicu u jednom historiografskom djelu nalazimo u prvome velikom protestantskom prikazu crkvene povijesti, «Magdeburškim Centurijama» Matije Vlačića Ilirika i njegovih suradnika (1559.-74.). Za Vlačića je nakon razdoblja izvorne čistoće, koje je trajalo do 300. godine, a uz određene rezerve i do 600., uslijedilo «širenje papinske moći» i otpadanje od izvornoga, čemu se reformacija suprotstavila ponovnom uspostavom tog izvornoga.

Ta shema trojne podjele na stari vijek, srednji vijek i novi vijek, koja nije baš odgovarala povijesnoj stvarnosti, uspjela se krajem 17. stoljeća nametnuti kao načelo analize univerzalne povijesti (Christoph Cellarius, «*Historia Tripartita*», 1685. i dalje). Međutim, u povijesnoj historiografiji obiju konfesija općenito je prihvaćena tek početkom 19. stoljeća. Do toga je došlo u kontekstu preusmjerenja povijesnog interesa za vrijeme prosvjetiteljstva i romantizma, koji se više nisu bavili prvenstveno antikom, nego prošlošću vlastitog naroda i – u okviru povijesti Crkve – značajem povijesti za razvoj Crkve. Novo shvaćanje i pozitivna ocjena «srednjega vijeka» koji su s time bili povezani na katoličkoj strani omogućili su da taj pojam, nakon ponešto oklijevanja (na primjer kod J. A. Moehlera) nađe svoje mjesto i u periodizaciji katoličke historiografije, dok ga je u protestantsku povijesnu znanost gotovo istodobno (1834.) uveo Karl Hase.

U načelu se i danas ustraje na toj trojnoj podjeli, iako se ponegdje uvode novi ogranci. Tako je i pojam «srednji vijek» u historiografiji i šire u međuvremenu postao «tvrđim orahom»; bilo bi uzaludno pa čak i beskorisno nastojati izbaciti ga iz historiografske upotrebe, jer bi to samo otežalo razumijevanje.

Ipak valja reći da se zbog izbora pojma koji je i po smislu i s obzirom na svoju povijest sadržajno neodređen za opisivanje razdoblja koje u sebi nipošto nije jedinstveno, nego u osnovi obuhvaća slijed nekoliko razdoblja, do danas nije

ostvarilo suglasje u pogledu *vremenskih granica* srednjega vijeka, a vjerojatno se neće niti moći ostvariti. Ipak je opravdano uvijek iznova nastojati spoznati te granice. Čak i ako to neće dovesti do nekih sigurnih i općepriznatih rezultata, možda će doprinijeti dubljem razumijevanju specifičnosti pojedinih razdoblja i omogućiti općevažeće uvide u tijek povijesnih procesa. Tradicionalno se u povijesti Crkve reformacija smatra crtom razgraničenja između srednjega i novog vijeka. Koliko god bio utemeljen takav naglasak na epohalnom karakteru reformacijskog pokreta, i koliko god se ovdje to neće dovoditi u pitanje, ipak se ne može previdjeti da, barem s gledišta povijesti Katoličke crkve, postoje snažni razlozi u prilog tome da se tek Francuska revolucija i njezine posljedice smatraju događajima koji su konačno okončali «crkveni srednji vijek».

O početku srednjega vijeka mišljenja se i dalje uvelike razilaze, čak i među povjesničarima Crkve, unatoč živim raspravama koje se posljednjih desetljeća uglavnom nadovezuju na tezu H. Pirennea o upadu islama kao epohalnom događaju kojim je započeo srednji vijek. Stajališta o tome nerijetko su bila određena i konfesionalnim pretpostavkama, barem u prošlosti. Dok su protestantski autori povremeno bili skloni smatrati da je rano razdoblje Crkve, koje je vrijedilo kao ideal, završilo veoma rano, na primjer s razdobljem Konstantina Velikog, katolički su povjesničari nastojali pomaknuti granicu između starovjekovne i srednjovjekovne Crkve što je moguće dalje, dijelom čak do 11. stoljeća.

Promatramo li srednji vijek prvenstveno kao određen bliskom i osebnom vezom između kršćanske, antičke, germanske i raznih orijentalnih tradicija na podlozi *jedinstvene* kršćanske vjere i *jedinstvenog* latinskog jezika kulture i administracije, te smatramo li specifičnim obilježjima srednjovjekovne Crkve njezinu ograničenost na Europu, neovisnost crkvenog i političkog autoriteta pape u odnosu na bizantskoga cara, uključenost crkvenih dužnosnika i crkvenih institucija u političko i društveno uređenje (biskupi kao carski velikaši, sustav povlastica koji odgovara feudalnom sustavu), naglašenu razliku između klera, izdvojenog privilegijama i obrazovanjem, te laika, kao i znatan crkveni, politički i ekonomski utjecaj redovništva, možemo s dobrim razlozima navesti razdoblje pape Grgura I. (umro 604.) kao granicu između antike i srednjega vijeka u Crkvi.

Time ipak ne mislimo na neki lom ili prekid u razvoju, jer to bi ovdje, kao i u drugim vremenskim raščlambama, bio odraz nepovijesnog mišljenja. Prije se može reći da desetljeća prije i nakon 600. godine valja shvatiti kao fazu u kojoj se proces preoblikovanja – koji je trajao stoljećima, od 4. do sredine 8. stoljeća – koncentrirao i učinio vidljivim više nego u drugim razdobljima. Istaknut ćemo konačni slom rimskog državnog jedinstva nakon pokušaja restauracije Justinijana I. (umro 565.), jezično razdvajanje Istoka i Zapada uslijed sve veće grecizacije bizantske države za vladavine cara Heraklija (umro 641.), vodeću crkvenu i političku ulogu papinstva u Italiji, koja mu je pripala zahvaljujući langobardskoj prijetnji, sve veći

otklon pape od bizantskog cara i okretanje političkim silama Zapada, ujedinjenje svih naroda Zapada u katoličkoj vjeroispovijesti nakon obraćenja arijanskih Zapadnih Gota, pokršćavanje Anglosasa i prve početke katolizacije Langobarda, «novu epohu zapadne samostanske povijesti» (Prinz), koja je započela s pojavom Kolumbana i njegovih drugova na europskom kontinentu (oko 590.), te razvoj sustava privatnih crkava do kojega je došlo tih desetljeća. Svakako je moguće navesti i proturazloge takvom shvaćanju; ipak je s gledišta crkvene povijesti teško poreći da je gregorijanskom razdoblju pripala osobita uloga u prijelazu iz antike u srednji vijek.

1. poglavlje: Crkva na području vladavine Germana i Kelta do 600. godine

U posljednjoj četvrtini 4. stoljeća Crkva je mogla smatrati da je unutar granica Rimskoga Carstva na putu prema skorom i za nju uspješnom okončanju sukoba s poganstvom. Ali tada je upad germanskih plemena u Rimsko Carstvo stavlja pred dotad nepoznatu zadaću: trebala je za kršćansku vjeru i Crkvu pridobiti ljude koje nisu bile dotaknule kulturne i vjerske tradicije sredozemnog prostora te su im kršćanska vjera i Crkva kao institucija stoga ostale stranima. Ta je situacija bila još akutnija zbog toga što su Germani isprva upali na rimsko tlo pretežno kao neprijatelji Carstva, te su i Crkvu i kršćansku vjeru smatrali sastavnim dijelom neprijateljske rimske države i društva. Za susret s Crkvom također je bilo značajno to što društvena struktura germanskih plemena uglavnom nije dopuštala pojedincima da se odvrte od plemenske religije. Općenito gledano, Germane se zbog toga nije moglo privesti kršćanstvu putem pojedinačnih obraćenja. Daleko je važnije bilo nagovoriti njihove vođe da se opredijele za kršćansku vjeru.

Općenito se proces pokršćavanja istočnih i zapadnih germanskih plemena u raznim prostorima i oblicima te pod raznim okolnostima vjerojatno protegnuo na više od dva stoljeća. Započeo je kada su tijekom velike germanske migracije, takozvane «seobe naroda», istočnogermanski Vizigoti dospjeli na rimski teritorij na Balkanu, a okončan je – izvana gledano – kada su Anglosasi u Britaniji prihvatili kršćansku vjeru pod sasvim drugačijim okolnostima.

Istočni Germani

Od Istočnih Germana su na političku povijest Južne i Zapadne Europe, kao i na povijest Zapadne crkve, najtrajnije utjecali *Vizigoti*. Oni su prvi put došli u dodir s kršćanskom vjerom kada su se krajem 3. stoljeća naselili sjeverno od donjeg tijeka Dunava kao neposredni susjedi Rimljana. Prvi kršćani s kojima su se ondje upoznali pripadali su nižem sloju stanovništva, koje nije napustilo zemlju nakon što su se Rimljani povukli pred gotskim osvajačima. Osim toga, trgovinske veze ubrzo su dovele Germane u doticaj s kršćanskim trgovcima, a tome valja pribrojiti i susrete s kršćanskim zatočenicima koji su Gotima pali u ruke tijekom pljačkaških pohoda na rimski teritorij. Stoga ne čudi da su kršćanskim zajednicama na vizigotskom području sredinom 4. stoljeća pripadali, kako se čini, prvenstveno ne-Goti različitog podrijetla i k tome mali broj Vizigota koji su dospjeli u Crkvu brakom s kršćanskim ne-Gotima, kao i djeca iz tih bračnih veza.

Iz takvog braka potjecao je i *Wulfila* (oko 311. do 383.), koji je kao prvi biskup djelovao među Vizigotima. Bio je unuk nekog kapadocijskog zarobljenika i samo po očevoj strani čistoga gotskog podrijetla; odrastao je među Gotima i govorio

je gotski, grčki i latinski. Zarana je postao klerikom (lektorom). Kao član jednog vizigotskog poslanstva došao je – vjerojatno 341. godine – na rimski carski dvor u Carigradu. Na molbu predstavnika kršćanskih zajednica iz njegove domovine, carigradski patrijarh Euzebij Nikomedijski tom ga je prilikom posvetio za biskupa.

S Wulfilinim imenom povezan je prvenstveno *prijevod Biblije* na gotski. To nije samo tekstualni prijevod, nego prijenos biblijskih pojmova i ideja u germanski senzibilitet, koji otkriva sposobnost Germana za izražavanje kršćanskog navještaja na vlastitom jeziku u skladu s njegovim sadržajem i s osjećajem vlastitog naroda.

Wulfila nije ostao pošteđen neprijateljstva vizigotskih zemljaka, osobito vođa svoga naroda. Već nakon nekoliko godina morao je pobjeći na rimski teritorij. Tri desetljeća kasnije čak je došlo do sveopćeg progona kršćana na području vizigotske vladavine. Čini se da su se Vizigoti kao narod obratili na kršćansku vjeru tek nešto kasnije, nakon što su prešli Dunav, pobijedili rimsku vojsku predvođenu carem Valentom kod Hadrianopola 378. godine i naselili se na rimskom tlu kao federati. U svakom slučaju, Vizigoti koji su od oko 400. godine nadalje pod Alarikovim vodstvom poduzimali upade u Italiju, a 410. su osvojili i opljačkali Rim, već su bili kršćani.

Međutim, Vizigoti su, kao i Wulfila, upoznali kršćansku vjeru u posredovanom, odnosno ublaženom obliku *arijanske vjeroispovijesti*, koja je u ono vrijeme prevladavala u Istočnom Rimskom Carstvu. Taj oblik vjere zadržali su i nakon što su se, nakon mnogo lutanja, 418. godine naselili u južnoj Akvitaniji s Toulouseom kao političkim središtem. Ondje je, a ubrzo i u Španjolskoj, arijanska vjeroispovijest usadila klicu sukoba sa starosjedilačkim i rimskim kršćanskim stanovništvom, budući da je ovo ispovijedalo nicejsku vjeru.

Vizigoti su i ostalim Istočnim Germanima, s izuzetkom Švaba, posredovali kršćansku vjeru u tom arijanskom obliku, pa tako i najvažnijima među njima, Ostrogotima, kao i Vandalima, Burgundima i Langobardima. Njihovo pokrštavanje, koje je dovršeno do polovine 5. stoljeća, dogodilo se u vrijeme kada je na carskome tlu, uz carevu podršku, arijanizam bio izričito proganjen i suzbijan. Kao posljedica toga, Istočni Germani su se nakon prelaska carskih granica našli ne samo u političkom i etničkom neprijateljstvu prema Rimljanima, nego zbog svoje arijanske vjere i u vjerskokrivenom. Međutim, to neprijateljstvo izražavalo se na veoma različite načine. Od presudnog značaja bilo je držanje pojedinih kraljeva, njihova politička mudrost i mjera njihove vjerske tolerancije. Upravo u tom pogledu kraljevi su se zajedno sa svojim narodima našli pred novom i teškom zadaćom, budući da su na osvojenim područjima Rimskoga Carstva naišli na ljude s drugačijim oblikom kršćanske vjere i drugačijom institucijom Crkve. O odnosu prema tim ljudima i njihovoj instituciji uvelike će ovisiti način i trajnost germanske vladavine.

Odnos između Katoličke crkve i Vizigota prošao je kroz brojne mijene. Različite faze bile su određene osobnošću kraljeva, ali i političkom situacijom. Kraljevi i plemstvo nipošto nisu davali Katoličkoj crkvi povoda, barem ne bitnijeg, za odbacivanje vizigotske vladavine iz konfesionalnih razloga. Tek je pod Eurikom (466.-484.) došlo do ozbiljnih napetosti. On je prognao neke vodeće biskupe kao što su bili Faust iz Rieza (477.) ili Sidonije Apolinar iz Clermonta (475.) te je zabranio ponovno imenovanje na upražnjene biskupske stolice. Očito mu je namjera bila postupno isključiti katoličke crkvene institucije, budući da ih je u bitnome shvaćao kao rimsku ustanovu te im se njihovo uklapanje u organizam njegove države nije činilo mogućim. Pritom su zacijelo odigrali ulogu i drugi politički aspekti, budući da su neki od biskupa bili pripadnici politički utjecajnih aristokratskih obitelji u toj zemlji.

U povijesti susreta Katoličke crkve i arijanskih Vizigota važna točka preokreta bila je 506. godina. Do toga je došlo za vladavine Eurikova nasljednika Alarika II. (484.-507.). *Lex romana Visigothorum* (Vizigotski rimski zakon), zakonik koji je kralj objavio početkom godine, bio je namijenjen starosjedilačkom dijelu stanovništva, koji je živio prema rimskom pravu, a katolicima je pribavio pravno siguran položaj u vizigotskom carstvu. Međutim, upadljivo izostavljanje nedavno donesenog carskog zakona o autoritetu rimskog biskupa u Južnoj Galiji istodobno odaje namjeru da se gotska vladavina zaštiti od izvanjskih utjecaja i u crkvenoj domeni. Rujanski *Koncil u Agdeu*, kojim je predsjedao Cezarije iz Arlesa i na kojemu su se okupili samo biskupi iz vizigotskog dijela Južne Galije, značio je prije svega crkveno priznanje političkih datosti. Za jednu germansku državu pod arijanskim kraljem nije bila novost samo teritorijalno načelo kao smjernica za okupljanje sudionika na koncilu, nego prvenstveno sudjelovanje arijanskoga kralja; doduše, on nije bio osobno prisutan, ali je u protokol zapisano da se sinoda okupila s kraljevim dopuštenjem, a on sam imenovan je uz počasne atributivne te su za njega određene molitve, a za predviđene daljnje sinode očekivali su se njegov «ukaz i odobrenje».

«Lex» i koncilske odredbe postavili su presudne temelje za daljnji crkveni život u vizigotskom carstvu, budući da su u kasnoantičkim okolnostima dali dvostrukoj konfesionalnosti jednog državnog ustrojstva jednoznačan pravni izraz. Sasvim nova faza počela je s obraćenjem kralja Reareda na katoličku vjeru, a u njegovoj pratnji i većeg dijela plemstva (587.), te ubrzo potom svih Vizigota.

Za Crkvu u Italiji vrijeme vladavine Ostrogota (do 553.) i Langobarda nakon njih (od 568.) proteklo je bez dužih i ozbiljnijih problema. U vrijeme *Ostrogota* bila je to, prije svega, zasluga njihova kralja Teoderika (471.-526.). Tolerancija u vjerskim pitanjima bila je od samog početka dio njegova političkog programa. Pobožni katolički autor Kasiodor bio je među njegovim savjetnicima. U akacijevskom raskolu upravo je Teoderik zaštitio pape od bizantske sile. Mudro

i razborito izbjegavao je da njegov arijanizam ikada djeluje odbojno u odnosu prema Katoličkoj crkvi i papi, bez obzira na njegove vlastite političke ciljeve. Ni katolička strana nije oklijevala u javnom izražavanju poštovanja i počasti te je povremeno čak tražila i priznavala kraljeve odluke u spornim crkvenim pitanjima. Kao izraz slobode koju je Katolička crkva uživala pod njegovom vlašću možemo navesti živ duhovni život u rimskoj crkvi onoga doba, čiji su predstavnici osim spomenutog Kasiodora bili i Dionizije Mali i Boecije. Kraj Teoderikove vladavine zasjenile su, doduše, okrutnosti kao lažirani procesi protiv Boecija i Simaha te njihovo pogubljenje. Ali na to su kralja potaknuli politički, a ne vjerski motivi.

Tolerancija je obilježila i vladavinu arijanskih *Burgunda* na području Rhône. Na njihov odnos prema Katoličkoj crkvi povoljno su utjecale brojne osobne veze između članova kraljevske obitelji, među kojima su mnogi bili katolici, te lokalnih biskupa, među kojima se isticao Avit, metropolit Viennea (umro 518.). Poraz u ratu protiv Franaka (534.) i tu je označio kraj arijanizma.

Za razliku od toga, odnos između katolika i *Vandala* u Sjevernoj Africi obilovao je napetostima. Dok su Vandali u Španjolskoj (oko 411. do 428.) bili prilično tolerantni i u političkom i u vjerskom smislu, tijekom jednog stoljeća vladavine u nekada rimskoj Sjevernoj Africi teško su tlačili Katoličku crkvu i povremeno je nemilosrdno progonili. I tu je mjerodavno bilo držanje kralja, koji je u arijanskoj «državnoj Crkvi» (od 439.) uživao najviši autoritet kao *summepiscopus* (vrhovni biskup). Do najžešćih progona katolika došlo je za vladavine Hunerika (477.-484.) i Trasamunda (496.-523.). U to vrijeme katolici su isključeni iz svih državnih i dvorskih službi, a zaplijenjena je i imovina preminulih biskupa; godine 483. nekoliko tisuća svećenika i uglednih katoličkih laika prognano je u pustinjska područja, a za Trasamundove vladavine većina biskupa koji su još bili u službi prognana je na Sardiniju.

Bilo je, doduše, i obraćenja, ali to su većinom bila prisilna obraćenja katolika, čak i redovnika i klerika, u pojedinim slučajevima i biskupa. U cijelosti je stoljeće vandalskog ugnjetavanja bilo razdoblje iznenađujuće unutarnje i izvanjske ustrajnosti Katoličke crkve u Sjevernoj Africi. Čak i u to vrijeme ona je dala teologe – prvenstveno možemo navesti Fulgencija, biskupa Ruspe (467.-533.) i njegove pristaše – koji su se u sporovima o kristološkim pitanjima i nauku o Trojstvu pokazali očito nadmoćnima u odnosu na arijanske dvorske svećenike.

Znakom ustrajnosti valja smatrati i to što se Katolička crkva nakon smrti kralja Trasamunda već u posljednjem desetljeću vandalske vladavine veoma brzo oporavila od progona, još prije nego što se bizantskim osvajanjem Sjeverne Afrike (533./4.) mogla smatrati oslobođenom iz «stoljetnog zatočeništva». Obnovi su poslužile i brojne sinode, ali u tom kontekstu već u vrijeme progona možemo uočiti početak bliskijih veza s papinstvom.

Zapadni Germani

Do susreta zapadnih Germana s Crkvom došlo je nakon izoliranih ranijih dodira tek tijekom franačkog zauzeća teritorija rimske Galije od druge polovine 5. stoljeća nadalje. Presudna je očito bila i odluka *franačkoga kralja Klodviga* (481./2.-511.) o pristupanju Katoličkoj crkvi (krštenje je vjerojatno uslijedilo na Božić 498. ili 499.), odluka koju je očito donio pod utjecajem katoličke supruge Klotilde. Njegov primjer ubrzo je slijedio i veći dio plemstva i naroda. Bilo je to prvi put da se jedno germansko pleme odlučilo za *Katoličku crkvu*. Zahvaljujući tome, odnos između osvajača, s jedne strane, te starosjedilaca i rimskog stanovništva, s druge, u franačkoj Galiji nije bio dodatno opterećen konfesionalnim napetostima kao na područjima vladavine Istočnih Germana koja su ranije bila rimski teritorij. Ipak je iz te razlike proizašao niz problema u odnosu prema arijanskim Istočnim Germanima, između ostaloga i zato što su postojale brojne osobne veze između pripadnika franačkog vodstva i susjednih Vizigota i Burgunda, pa čak i između Franaka i Ostrogota. Tako je Klodvigova supruga potjecala iz burgundske kraljevske obitelji, a jedna Klodvigova sestra bila je udana za Ostrogota Teoderika. Takve obiteljske veze sklapale su se i nakon prijelaza Franaka u Katoličku crkvu, iako Crkva za takve slučajeve, na primjer za određivanje konfesionalnosti djece iz brakova te vrste, nije donijela nikakve posebne odredbe.

Na području svoje vladavine Klodvig i Franci trudili su se od samog početka ostvariti dobar suživot s Crkvom i poticati crkveni život. Istodobno je zajedništvo s Crkvom služilo učvršćenju njihove vlasti. Tome je, osim crkvene organizacije koja je potjecala još iz rimskoga doba, doprinosilo i to što su na nekim mjestima lokalni upravitelji pobjegli pred Francima te su umjesto njih vodstvo i upravu preuzeli lokalni biskupi, koji su na taj način postali gospodarima gradova, preuzevši crkvene i civilne upravne zadaće.

S druge strane, u crkvenom životu su franačko plemstvo i osobito kralj često igrali presudnu ulogu. To odražava i živa sinodalna aktivnost u franačkoj državi. Već prvu sinodu biskupa s franačkog područja, koja je zasjedala 511. u Orléansu, Klodvig ne samo da je sazvao, nego joj je također odredio dnevni red i potvrdio zaključke. Sinode su se i kasnije sastajale na poziv kralja, koji je dao pravovaljanost nekim sinodalnim zaključcima i u civilnoj sferi u obliku kraljevskog edikta.

Za položaj Crkve u franačkoj državi i za odnos franačkih vladara prema Crkvi značajne su i njihove veze s papama. Dok između istočnogermanskih arijanskih vladara i papa nije došlo do zasvjedočenih dodira – osim određenih ukazivanja poštovanja kao, na primjer, u Teoderikovu slučaju – između papa i franačkih kraljeva postojale su višestruke veze već u 6. stoljeću, o kojima doznajemo kroz vijesti o uzajamnim poklonima – a to su s papinske strane često bile relikvije, osobito Petrove – kao i o porukama i poslanstvima.

Tijekom 6. stoljeća odnos između Crkve i Franaka, u cijelosti gledano, postajao je sve bliskiji. Crkveni život uspio se učvrstiti i razviti u unutarnjem i izvanjskom pogledu. Jedan od rezultata takvog razvoja bilo je i osnivanje i širenje raznih oblika redovničkih zajednica.

Ne smijemo, ipak, pretpostaviti da su u to vrijeme već svi Franci bili pokršteni. Među njima su mnogi još uvijek bili pogani, barem u sjeveroistočnim i istočnim graničnim područjima. Veliki zapadnogermanski susjedi Franaka na jugoistoku, *Aleman* i Elzasu, Švapskoj i Švicarskoj, bili su čak u potpunosti pogani. Znatna misijska nastojanja da se pridobiju za kršćansku Crkvu još uvijek nisu urodila plodom. Poticaj za to doći će prvenstveno sa Sjevera, od Iraca i Anglosasa.

Kelti

Počeci kršćanske vjere među Keltima u Južnoj Britaniji i Irskoj nisu nam poznati. U Britaniji je kršćanstvo imalo sljedbenike barem od 3. stoljeća, budući da su na sinodi u Arlesu 314. godine bila prisutna i trojica britanskih biskupa. Već prije nego što su keltske Britance u 5. stoljeću potisnuli anglosaski useljenici na zapadu zemlje (u Cornwallu i Walesu), kršćanstvo se ukorijenilo i u Irskoj, gdje je ubrzo doživjelo zapanjujući uzlet.

Pritom je presudnu ulogu imalo djelovanje *sv. Patrika* (vjerojatno 432.-461.), o kome ne doznajemo samo iz svjedočanstava drugih, nego i neposredno, preko dvaju sačuvanih vlastitih spisa: njegovih «Ispovijesti» (*Confessio*), neke vrste autobiografije u kojoj on, međutim, ne govori toliko o samim događajima, koliko o njihovu duhovnom smislu, te iz «Poslanice Korotiku» (*Epistola ad Coroticum*), usmjerene protiv britanskog tiranina koji je porobljavao kršćane. Patrik je potjecao iz kršćanske britanske obitelji, a u mladim godinama odveden je kao zatočenik u Irsku i tek je nakon višegodišnjeg sužanjstva uspio pobjeći u Galiju, gdje je – vjerojatno pod utjecajem Germana, biskupa Auxerrea – stekao duboko vjersko iskustvo i svećeničko zvanje, nakon čega se osjetio pozvanim propovijedati Ircima kršćansku vjeru. Možda je tijekom boravka u Galiji upoznao i redovništvo na području Rhône i ondje upio duhovne poticaje. U svakom slučaju, već za njegova života došlo je do širenja redovničkog života u Irskoj, gdje je redovništvo steklo toliki utjecaj na crkveni život da je u specifičnom obliku postalo glavnim obilježjem ranosrednjovjekovne irske crkvenosti.

Patrik je na prostoru svoga djelovanja, koji je obuhvaćao prvenstveno zapad i sjever zemlje, u najvećoj mogućoj mjeri prilagođavao crkvenu organizaciju političkom i društvenom uređenju. Za razliku od rimskoga kontinenta, Irska nije poznavala gradove te su funkciju središta crkvenog života ondje preuzeli *samostani*. Samostanska središta postala su, u skladu s time, ćelijama crkvene

organizacije, koje se mogu usporediti s biskupijama, a nazivane su *parrochiae* kao i kontinentalne dijeceze. Na njihovu čelu bili su opati. Dok su oni uglavnom bili u najboljem slučaju prezbiteri, obično bi se za službu posvećenja, budući da je ona bila rezervirana za biskupe, posvetio za biskupa neki član samostanske zajednice, s time da je u muškim samostanima on ostao podložan opatu, a u ženskim nadstojnici (na primjer, Brigiti u Kildareu). Većina poznatih velikih ličnosti iz ranoga crkvenog razdoblja Irske bili su opati, na primjer Finnian iz Clonarda, Comgall iz Bangora ili Columba iz Hyja. Ugled opata bio je toliko velik da se ponekad papu nazivalo «rimskim opatom». Specifičnost irske crkve sastojala se nadalje u individualističkim oblicima pobožnosti, dijelom prožetim rigorističkim asketskim idealima, kao i u nekim liturgijskim posebnostima, od kojih je najizrazitija bogata himnodika, ali prije svega u osobitom štovanju biblijskog autoriteta – i to jednako Novoga i Starog zavjeta – te u novoj praksi pri provedbi sakramenta pokore, a sve je to redom bilo povezano s veoma živim interesom za duhovnost i izuzetnom otvorenošću za duhovnu predaju raznolikog podrijetla.

Biblijski autoritet nije kod Iraca izazivao samo duboko poštovanje, koje je razvidno iz produkcije dragocjenih biblijskih rukopisa (npr. *Book of Kells*), intenzivnog izučavanja Biblije, koje je uključivalo biblijsku egzegezu, ili višesatne psalmodije kao dijela samostanske molitve. Od velike važnosti bila je činjenica da su duh *i također* slovo Staroga zavjeta, prije svega zakonskih tekstova Petoknjžija, trajno utjecali na moralne norme u raznim sferama života, između ostaloga i na području spolnog morala.

Taj utjecaj izrazio se najneposrednije u kontekstu nove *pokorničke prakse*, koja je potekla iz irskog samostanskog života. Na osnovi novog shvaćanja grijeha i crkvene pokore nastojalo se odrediti mjeru pokore u skladu s predmetom, motivom i okolnostima grijeha te, već prema potrebi ili nužnosti, dati grješniku priliku da dođe do oprosta, i to ne, kao što je dotada bila općecrkvena praksa, u obliku javnog odrješenja nakon određenog vremena javne pokore, nego u privatnom susretu sa svećenikom i uz privatno vršenje pokore. Takva pokornička praksa (privatna ispovijed), uza sve češće i diferenciranije ispovijedanje grijeha, dovodila je biskupe i svećenike pred sve teže zadatke kada se radilo o mjerenju stupnja pokore. Kao pomoć za tu zadaću već se zarana javio novi književni rod (najkasnije sredinom 6. stoljeća): pokorničke knjige (*libri paenitentiales*). U njima se na praktičan način navode glavni grijesi, te im se prema tipu i težini pridružuje stupnjevita «tarifa» odgovarajućih pokorničkih radnji. Međutim, tē pokorničke tarife veoma često odaju starozavjetni i također istočnjački utjecaj, te su u pojedinim slučajevima čak izravno iz Staroga zavjeta preuzeti utvrđivanje grješnoga karaktera nekog čina ili određena mjera pokore.

Utjecaj nove pokorničke prakse prešao je granice Irske kada su krajem 6. stoljeća Iraci u sve većem broju krenuli u Englesku ili na kontinent kao vjerovjesnici.

Ondje su sa svojim shvaćanjima i praksom, koji su bili strani zapadnoj crkvenoj tradiciji, često zapadali u sukobe. To je bio slučaj duže vrijeme, a zatim je Zapadna crkva preuzela njihovu pokorničku praksu i čak je učinila prevladavajućom. Ali to se dogodilo nakon što su Kelti u svojoj domovini i izvan nje nakon povremenih žestokih sukoba već prošli kroz određenu prilagodbu i kada je za Crkvu na njihovu području već odavno (od oko 600. godine) započelo novo razdoblje crkvene povijesti.

Anglosasi

Gotovo u isto vrijeme kada je povijest irske crkve ušla u novu fazu, započela je crkvena povijest Anglosasa. Sačuvana svjedočanstva daju nam o tome jasnu sliku. Osobito djelo «Crkvena povijest engleskoga naroda» (*Historia ecclesiastica gentis Anglorum*) redovnika Bede (umro 735.) pruža svjedočanstvo koje na trezven i krajnje vjerodostojan način prikazuje crkvenu povijest Anglosasa na osnovi bogate usmene i pismene predaje. Osim o izvanjskom tijeku događaja, Beda nam daje veoma zornu sliku i o duhu u kojem su misionari ispunjavali svoju zadaću, kao i o preduvjetima na koje je naišao kršćanski navještaj kod Anglosasa.

Glavnu ulogu tu su odigrali rimski redovnici i klerici pod vodstvom *Augustina*, priora rimskog samostana sv. Andrije, koje je papa Grgur Veliki poslao 596. godine k Anglima kako bi ih pridobio za kršćansku vjeru i Crkvu. Djelovanje tih vjerovjesnika očito je bilo vrlo uspješno. Već u jesen 597. postalo je nužnim posvetiti Augustina za biskupa u Galiji uz papinu suglasnost. Prema vijestima koje su doprle do pape, do Božića 597. pokršteno je već više od deset tisuća Angla. U svrhu potpore tako obećavajućeg misijskog djela pristigla je na otok 601. godine druga skupina rimskih misionara pod vodstvom opata Melita. Uz njezinu pomoć rad na obraćenju Angla tako je naglo uznapredovao da se ubrzo moglo početi s izgradnjom crkvene organizacije (nadbiskupija u Canterburyju).

Za tijek misije bilo je od osobite važnosti to što je Ethelbert od Kenta, koji se prvi među anglosaskim kraljevima obratio na kršćanstvo, svjesno odbijao bilo koga prisiljavati da prihvati kršćansku vjeru. On je, naime – kako izvješćuje Beda – naučio od svojih učitelja da služba Kristu mora biti dragovoljna, a ne prisilna. Za tijek i metode misijskog rada krajnje je znakovito i zanimljivo i ono što Beda izvješćuje o obraćenju northumbrijskoga kralja Edwina, koje je uslijedilo generaciju kasnije. Pred ženidbu princezom od Kenta, koja je već bila katolkinja, kralj je izjavio da će svim kršćanima u svome kraljevstvu dopustiti živjeti u skladu sa svojom vjerom, te je također dopustio misijsku djelatnost i najavio svoje pristupanje Crkvi ako mudri ljudi ustanove da je kršćanska vjera bogougodnija. Međutim, konačnu je odluku donio tek nakon pobjedonosnog ishoda vojnog

pohoda protiv Zapadnih Sasa. Tada je sazvao *witenagemot*, skup prvaka svoga kraljevstva, čiji je savjet imao osobitu težinu. Nakon ozbiljnih razmatranja odlučeno je da će napustiti stare bogove i prihvatiti kršćansku vjeru.

Bedino izvješće, «jedan od najvrjednijih dokumenata o povijesti evangelizacije» (Schieffer), pretežno nam daje vjerojatno točan prikaz najvažnijih događaja u povijesti pokrštanja Anglosasa. Nakon krštenja kralja Edwina i njegovih velikaša na Uskrs 627. misijska je djelatnost doživjela nagli uzlet u Northumbriji i Istočnoj Angliji. Već 634. godine bilo je moguće uzdići York u metropoljsko sjedište.

Ali u to je vrijeme u okolnim zemljama već došlo do tužnog i sudbonosnog obrata. U listopadu 633., nakon poraza i smrti kralja Edwina u borbi protiv poganskoga kralja Mercije, koji se povezao s kršćanskim Britancima, rimska misija u Northumbriji ubrzo je propala. Nakon kratkotrajne poganske reakcije Edwinov nasljednik Oswald uspio je poraziti mercijskoga kralja i uspostaviti prvobitnu političku situaciju. Međutim, u crkvenom pogledu budućnost više nije pripadala rimskoj misiji. Umjesto toga, Oswald je otvorio svoje kraljevstvo prema djelovanju Iraca, s kojima je bio povezan od mladosti, budući da je proveo više godina u samostanu Hy (Iona). Osnovao je 635. i samostan Lindisfarne (na istočnoj obali), postavivši na njegovo čelo prvog opata Aidana s nekolicinom monaha. Aidan je bio jedna od najvećih monaških ličnosti irske crkve, a iz svoga se samostana predano i gorljivo posvetio uspješnoj misijskoj djelatnosti na anglosaskom Sjeveru.

Tom se prilikom rimska misija ponovno susrela s neočekivanim problemima u srazu s Keltima. Već su Augustin i njegovi drugovi stupili u kontakt s kršćanskim Britancima na zapadnom pograničnom području prema Anglosasima. Razlike koje su pritom utvrdili u pitanjima morala i crkvene prakse (npr. je li žena u vrijeme menstruacije dostojna pričesti, kao i oko termina Uskrsa i izračuna stupnjeva srodstva), koje su vjerojatno produbile i temeljne razlike u mentalitetu, ometale su svaku suradnju s Britancima u pokrštanju Anglosasa. Štoviše, rimski misionari dvojili su u ispravno shvaćanje Crkve kod Britanaca, a suočili su se i s pitanjima na koja se ni sami nisu usudili odgovoriti. Stoga je Augustin predočio ova pitanja papi Grguru u pismenom obliku. U opsežnom pismu, koje Beda također prenosi i u čiju autentičnost barem u bitnim aspektima ne treba dvojiti, papa je dao odgovor u kojemu velikodušno tolerira specifičnosti Kelta koje odudaraju od rimske tradicije, odobravajući ih bezrezervno u nekim presudnim točkama.

Prepiska s papom još jednom ističe kako je od samog početka bila bliska veza između pape i početaka crkvene organizacije kod Anglosasa. Već sama činjenica da je papa planirao i usmjeravao misiju među tim Germanima, i to isključivo iz vjerskih motiva, razlikuje taj proces od načina na koji su pokrštanjani svi drugi

Germani. Novija historiografija s pravom stavlja poseban naglasak na činjenicu da su veze između anglosaske i rimske crkve i nakon toga ostale izrazito dobre bez izvanjskog povoda.

Germani i kršćanska vjera

Nemamo mnogo sigurnih činjenica o vjerskoj situaciji s kojom se kršćanska vjera susrela kod Germana. Osim toga, u crkvenopovijesnom smislu čini se bitnijim pitanje o *utjecaju Germana na vjeru i praksu Crkve*. Barem je u Njemačkoj taj utjecaj često bio precijenjen. Dakako, ne postoji dvojba o tome da je on na pojedinim područjima imao znatne posljedice i neke primjere za to dat ćemo u prikazu koji slijedi. Najprije ćemo se kratko osvrnuti na tezu J. A. Jungmanna, budući da se tiče problema koji je presudan za povijest kršćanske vjere.

Prema Jungmannu, duhovni sukob katolika s arijancima u arijanskim je germanskim državama doveo do presudnog pomaka u kršćanskoj misli i vjeri. U borbi protiv arijanizma, koji je vjerovao da je Krist samo sličan Ocu, ali ne i istovjetan po biti, izričito se naglašavala istovjetnost Kristove biti s Bogom, odnosno njegovo božanstvo, i to često odviše jednostrano. U skladu je s time, na primjer, blagdan Božića po važnosti uvelike prevladao s obzirom na Uskrs. Ali tu je od osobite važnosti bilo novo usmjerenje: dok su se dotada molitve Ocu upućivale isključivo «po Kristu» (*per Christum*), sada se sve češće molilo «Kristu» (*ad Christum*).

Ta je teza zanimljiva i značajna. Ona skreće pozornost na pitanje kako se spor i suživot katolika i arijanaca odrazio na razvoj vjere u sklopu Crkve. Međutim, ona ne uzima dovoljno u obzir različite preduvjete za prihvaćanje kršćanske vjere kod Germana. Osim toga, nova usmjerenost na Krista u vjeri i pobožnosti nije se pojavila samo na području arijanskih Germana; do nje je došlo i kod Kelta i kod onih Germana koji nisu imali prethodnog doticaja s arijancima. U pokušaju da shvatimo taj obrat nipošto ne smijemo podcijeniti značaj spora s arijancima, ali trebamo uzeti u obzir i to da je crkveni nauk o Trojstvu, u okviru kojega je kristologija, koja se u ono vrijeme tek razvijala, našla svoje mjesto, bio opterećen mnogim promišljanjima koja su bila strana germanskom i također keltskom mišljenju. I Germanima i Keltima vjerojatno je na osnovi njihove vjerske i duhovne situacije bilo blisko staviti Kristov lik u središte vjere i pobožnosti, budući da je bio pristupačan osjetilima te ih je zbog toga snažno privlačio i fascinirao.